

УДК 373.3/.5.018.54

DOI: 10.24144/2524-0609.2019.45.205-208

Трубачева Світлана Едуардівна

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,

завідувач відділу інновацій та стратегій розвитку освіти

Інститут педагогіки НАПН України

м.Київ, Україна

trubachevas@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1400-9773>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУВАННЯ ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА ГІМНАЗІЇ

Анотація. Стаття присвячена проблемі проектування освітнього середовища гімназії в цілому та питанням визначення психолого-педагогічних особливостей цього процесу зокрема. У статті висвітлено актуальність проблеми, зумовленої необхідністю розробки науково-методичного забезпечення процесу реформування загальної середньої освіти, яке дозволить досягти належної якості базової середньої освіти в гімназіях через створення в них ефективного діючого освітнього середовища. Метою статті є акцентування на потенційних аспектах та чинниках, які стосуються психолого-педагогічних особливостей організації освітнього процесу учнів і є впливовими в процесі проектування освітнього середовища гімназії з метою підвищення якості базової освіти. Методами дослідження є аналіз, синтез та узагальнення психолого-педагогічних особливостей процесу проектування освітнього середовища гімназії. Результатом є узагальнення та систематизація психолого-педагогічних особливостей в освітньому процесі, які мають потенційний вплив на ефективність процесу проектування освітнього середовища гімназії. Організаційно-педагогічні основи проектування освітнього середовища у статті розглядаються як визначення, структурна організація та раціональне використання педагогічних форм, засобів, методів, технологій і матеріально-технічних умов, функціональних структур, спрямованих на задоволення вимог обов'язкових освітніх результатів учнів і запитів і потреб суб'єктів освітнього середовища. У статті робиться акцент на тому, що значну роль в процесі проектування освітнього середовища гімназії, як освітнього закладу, що забезпечує набуття учнями базового рівня загальної середньої освіти, відіграє врахування психолого-педагогічних особливостей освітнього процесу.

Ключові слова: освітнє середовище гімназії, процес проектування, психолого-педагогічні особливості.

Вступ. Актуальність дослідження обумовлена оновленням парадигми вітчизняної освіти – переходом на новий тип особистісно орієнтованої освіти, в якому затребуваними стають компетентнісні принципи побудови навчального процесу. Виконання соціального запиту щодо системних змін, спрямованих на реформування системи шкільної освіти (Закон України «Про освіту» (2017 г.) з відповідними змінами до Закону України «Про загальну середню освіту» щодо типів установ загальної середньої освіти та їх функціонування, актуалізує проблему встановлення особливостей організації освітнього середовища учнів гімназії як закладу II ступеня, що буде забезпечувати отримання базової середньої освіти.

На даному етапі розвитку освіти в Україні виникає необхідність розробки науково-методичного забезпечення процесу реформування загальної середньої освіти, яке дозволить досягти належної якості базової середньої освіти в гімназіях, якість функціонування яких в значній мірі залежить від ефективності створеного в них освітнього середовища. Основна школа концептуально визначена як така, яка повинна забезпечити учням базову освіту і сформувати самодостатню особистість, здатну до подальшої самореалізації в житті і подальшого навчання в старшій школі. Нове розуміння результатів освіти визначає необхідність розвитку в учнів здатності до самовизначення в діяльності і спілкуванні, здатності мислити, говорити, діяти, що забезпечують успішну самореалізацію і грають істотну роль в розвитку особистості, особливо в шкільний період. У зв'язку з цим, особливої актуальності набувають питання визначення психолого-педагогічних особливостей процесу проектування освітнього середовища гімназії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освітнє середовище було предметом дослідження зарубіжних і вітчизняних вчених і практиків. У науці розроблено декілька сучасних моделей освітнього

середовища: еколого-особистісна модель (В.Ясвін); комунікативно-орієнтована модель (В.Рубцов); антрополого-психологічна модель (В.Слободчиков); психодидактична модель (В.Лебедева, В.Орлов); екопсихологічна модель (В.Панов); модель здоров'яспрямованого освітнього середовища (О.Єжова). Загальним в цих моделях є виділення в структурі освітнього середовища матеріальних ресурсів і психологічних особливостей взаємовідносин суб'єктів навчально-виховного процесу. Різняться ці моделі у методологічних підходах авторів до створення моделі освітнього середовища, від чого залежить виділення різних характеристик суб'єктів середовища і їх діяльності. Найбільшого поширення набула еколого-особистісна модель освітнього середовища В. Ясвіна. Він вважає, що освітнє середовище – це система впливів і умов формування особистості за певним заданим зразком, а також система можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні. Головним для освітнього середовища В. Ясвін визначає наявність розвиваючого ефекту, який можливий за умови здатності середовища забезпечувати комплекс можливостей для саморозвитку всіх суб'єктів навчально-виховного процесу. Структура еколого-особистісної моделі освітнього середовища складається з трьох компонентів: просторово-предметного, соціального і психодидактичного. До просторово-предметних факторів автор відносить інфраструктуру закладу, матеріально-технічну базу, до соціальних – характер взаємовідносин всіх суб'єктів навчально-виховного процесу, до психодидактичних – зміст і методи навчання та виховання. А. Єжова за провідні блоки прийняла матеріально-технічний, освітній і комунікативний. До матеріально-технічного блоку вона віднесла просторово-предметну достатність (за В. Ясвіним це інфраструктура закладу та його матеріально-технічна база), санітарно-гігієнічні умови утримання

матеріально-технічної бази навчального закладу, рівень оснащення сучасними інформаційними технологіями (наявність персональних комп'ютерів, мультимедійних комплексів, мережі Інтернет тощо). До освітнього блоку відносяться зміст, форми і методи навчання та виховання. До комунікативного – взаємини між учнівським та педагогічним колективами і взаємини в середині кожного з них.

Аналіз сучасного стану реформування освіти в Україні свідчить про потребу в цілісному науковому дослідженні процесу проектування освітнього середовища гімназії (установи загальної середньої освіти, що надає базову середню освіту) в цілому і висвітленні психолого-педагогічних особливостей цього процесу зокрема, що стало **метою статті**. **Завданнями дослідження** є виявлення психолого-педагогічних особливостей потенційних чинників впливу на ефективність процесу проектування освітнього середовища гімназії. **Методами дослідження** є аналіз, синтез та узагальнення психолого-педагогічних особливостей процесу проектування освітнього середовища гімназії.

Виклад основного матеріалу. Проектування освітнього середовища може здійснюватися з метою його створення, модернізації або підтримки в мінливих умовах процесу реформування системи освіти. Проект освітнього середовища передбачає його структурно-системне уявлення, яке відображає взаємозв'язок основних компонентів, обумовлений метою, цілями і завданнями освітнього процесу.

Організаційно-педагогічні основи проектування освітнього середовища розглядаються як визначення, структурна організація та раціональне використання педагогічних форм, засобів, методів, технологій і матеріально-технічних умов, функціональних структур, спрямованих на задоволення вимог обов'язкових освітніх результатів учнів і запитів і потреб суб'єктів освітнього середовища.

Під освітнім середовищем розуміють сукупність умов, які сприяють досягненню певного педагогічного результату. Воно часто розглядається як ряд чинників, що визначають зміст і технології навчання і розвитку особистості, соціокультурні та економічні умови, які впливають на освіту, інформаційний базис, тип міжособистісних відносин, способи взаємодії особистості з навколишнім середовищем (Трубачева, 2015).

Освітнє середовище навчального закладу розглядається як штучно побудована система, в якій здійснюється формування та розвиток особистості у процесі спеціально організованого навчання з метою досягнення нею освітніх результатів. У зв'язку з цим, психолого-педагогічні особливості процесу проектування освітнього середовища гімназії значною мірою залежать від врахування чинників, які впливають на ефективність освітнього процесу. Як зазначають психологи ефективність освітньої діяльності учнів залежить від кількох основних взаємопов'язаних складників: ресурсів, мотивації і задоволення. У них криється таємниця хорошої успішності учня: хочу, можу і подобається вчитися (Трубачева, 2012).

Ресурси в навчанні розглядають з позицій стану соматичного здоров'я або нездоров'я дитини, його інтелектуального і психічного розвитку. Ресурси дитини (біологічні, інтелектуальні й психологічні) загалом можна визначити, як його потенційні та актуальні можливості навчання і адаптації. І ці можливості в першу чергу мають бути враховані в процесі проектування освітнього середовища гімназії. Ці питання стосуються можливостей освітнього закладу у створення спеціальних умов для освіти як обдарованих

дітей, так і дітей з особливими потребами. На сучасному етапі реформування освіти значна увага почала приділятися питанням інклюзивної освіти. В процесі проектування освітнього середовища гімназії мають бути враховані потреби таких учасників освітнього процесу, зокрема з питань: оцінки навчальних компетентностей дітей з порушенням інтелектуального розвитку; формування психолого-педагогічної компетентності батьків, які виховують дітей з гіперактивним розладом і дефіцитом уваги та дітей з мовленнєвими порушеннями; психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами. Для реалізації цього завдання важливою є співпраця освітнього закладу з ресурсними центрами підтримки інклюзивної освіти, діяльність яких останнім часом почала привертати увагу суспільства.

«Я можу» – означає ресурси дитини, «я хочу» – означає його бажання вчитися. Проблеми виникають там, де випадає яка-небудь ланка. Хочу, але не можу, – це проблеми ресурсів дитини (якщо не допомогти дитині, то далі буде: не можу і не хочу, тобто, почне страждати мотиваційний компонент). Можу, але не хочу, – це проблеми мотивації, якщо упустити, через якийсь час це буде вже і проблема ресурсів (передусім інтелектуальних у широкому розумінні). Можу, хочу, але не буду, – це сигнал в першу чергу батькам про те, що в стосунках щось не так.

В основі мотиваційної сфери знаходиться смисл навчання, який має прямий зв'язок із системою ідеалів, цінностей, які засвоюються з оточення. Це складне особистісне утворення, яке впливає з усвідомлення дитиною об'єктивної значущості освітнього процесу й розуміння суб'єктивної значущості навчання для себе і впливає на якість засвоєння навчального матеріалу (Липова, 2012, Трубацева, 2012).

Процес формування мотивації навчання в учня не можливий поза віком і його специфічними психологічними характеристиками. Вікові особливості школярів потрібно не тільки враховувати, на них треба орієнтуватися із самого початку. Планування процесу формування мотивації навчання повинно розпочинатися з визначення основних завдань виховання мотивації в цьому віці, які особливості мотивації треба сформувати у цей віковий період, щоб підготувати учня до вирішення завдань наступного етапу розвитку його особистості. На основі цього вчитель може вибирати форми навчання, методи та технології навчання. У зв'язку з розкриттям резервів вікового розвитку мотивації здійснюється й індивідуальний підхід до учнів.

Навчання має полімотивований характер. Серед мотивів, що мають інтелектуально-спонукальний характер, особливе місце посідають пізнавальні інтереси й потреби, що особливо важливо для ефективності освітнього процесу. Навчальний інтерес – емоційне переживання пізнавальної потреби, що забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення цілей навчальної діяльності. Він може бути широким, планувальним, результативним, процесуально-змістовим, навчально-пізнавальним. Прийнято розрізняти рівні пізнавального інтересу й відповідно до них визначати шляхи створення умов їхнього формування. Нижчий – елементарний – рівень втілюється в увазі до конкретних фактів, знань-описів, дій за зразком. Наступний рівень – інтерес до залежностей, причинно-наслідкових зв'язків, до їхнього самостійного встановлення. Вищий – інтерес до глибоких теоретичних проблем, творчої діяльності із засвоєння знань. Вищий рівень – перетворювальний інтерес. Сформованість вищого рівня пізнавального інтересу дає підставу говорити про наявність пізнавальної потреби.

Пізнавальний інтерес формується в процесі навчання через предметний зміст діяльності й складні відносини між учасниками освітнього процесу. Необхідна умова для створення інтересу до змісту навчання й до самої навчальної діяльності – можливість виявляти в навчанні розумову самостійність й ініціативність. Подолання труднощів у навчальній діяльності – найважливіша умова виникнення інтересу до неї. Труднощі навчального матеріалу й навчального завдання сприяють підвищенню інтересу тільки тоді, коли ці труднощі посилені, переборні, інакше інтерес швидко зникає.

В процесі проектування освітнього середовища гімназії потрібно пам'ятати про те, що для розвитку навчальної мотивації учня велику роль відіграє залучення учнів до спільної навчальної діяльності у класі; побудова відносин «вчитель – учень» не за типом вторгнення, а на основі поради; цікавість, незвичайний виклад навчального матеріалу; використання пізнавальних ігор, дискусій і диспутів; аналіз життєвих ситуацій; розвиток самостійності й самоконтролю учня. Підвищенню інтересу до предмету, посиленню мотивації до навчання і покращенню пізнавальної активності учнів також сприяє застосування ІКТ (Лук'янова, 2013). Напрями використання ІКТ у освітньому процесі можна розділити на кілька напрямків: створення мультимедійних уроків чи фрагментів уроків; використання комп'ютерних моделей предметних дослідів; використання комп'ютерних тренажерів для отримання, закріплення й контролю

знань; використання ІКТ для підготовки до ЗНО; використання ІКТ у позаурочній діяльності.

Виховання мотивації будується не як «приспонування» до наявних, сформованих у дитини рівнів мотивації, а як переведення школярів до нових її форм, до більш зрілих способів регуляції своєї освітньої поведінки. Становлення мотивації є не простим зростанням позитивного або негативного ставлення до навчання, а скоріше ускладненням структури мотиваційної сфери, зокрема стимулів, установлення нових, більше зрілих, іноді суперечливих відносин між ними. В процесі проектування освітнього середовища гімназії потрібно виходити з того, що ці окремі аспекти мотиваційної сфери (і складні, діалектичні відносини між ними) мають стати об'єктом керування педагогів та шкільних психологів.

Висновки. Значну роль в процесі проектування освітнього середовища гімназії, як освітнього закладу, що забезпечує набуття учнями базового рівня загальної середньої освіти, відіграє врахування психолого-педагогічних особливостей освітнього процесу. Як зазначають психологи, ефективність освітньої діяльності учнів залежить від кількох основних взаємопов'язаних складників: ресурсів, мотивації і задоволення від отриманих результатів. Їх об'єктивна оцінка та врахування тенденцій у формуванні і розвитку дозволить найбільш раціонально запроектувати освітнє середовище гімназії та створити необхідні умови для становлення особистості учня у цей віковий період.

Список використаної літератури

- Липова Л. Мотивація навчально-пізнавальної діяльності учнів. *Довідник класного керівника № 2*, 2012. С.43–49.
 Лук'янова М. Ф. Мотивація навчально-пізнавальної діяльності учнів засобами ІКТ. *Комп'ютер у школі та сім'ї №8*, 2013. С.28–31.
 Трубачева С. Е. Диференційований підхід до формування загальнонавчальних компетентностей учнів основної школи. *Дидактичні засади диференціації навчання в основній школі* : монографія / [авт. кол. : В. І. Кизенко, Г. О. Васківська, С. П. Бондар й ін.]; за наук. ред. В. І. Кизенка. К.: Педагогічна думка, 2012. С.115–142.
 Трубачева С. Е. Шкільний підручник у компетентно зорієнтованому освітньому середовищі. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. К.: Педагогічна думка, 2015. Вип. 15. Ч.2. С. 300–307.

References

- Lypova, L. (2012). Motyvatsiia navchalno-piznavalnoi diialnosti uchniv [Motivation of educational and cognitive activity of pupils]. *Dovidnyk klasnoho kerivnyka*, 2, 43–49. [in Ukrainian].
 Lukianova, M.F. (2013). Motyvatsiia navchalno-piznavalnoi diialnosti uchniv zasobamy IKT [Motivation of educational and cognitive activity of students by means of ICT]. *Kompiuter u shkoli ta simi*, 6, 28–31. [in Ukrainian].
 Trubacheva, S.E. (2012). Dyferentsiiovanyi pidkhd do formuvannya zahalnavchalnykh kompetentnostei uchniv osnovnoi shkoly [Differentiated Approach to the Formation of General Educational Competences of Primary School Students]. In Kyzenko, V.I., Vaskivska, H.O., & Bondar, S.P. et al. *Dydaktychni zasady dyferentsiatsii navchannia v osnovnii shkoli* [Didactic principles of differentiation of study at the primary school] (pp.115-142). Kyiv Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].
 Trubacheva, S.E. (2015). Shkilnyi pidruchnyk u kompetentnisno zoriientovanomu osvitnomu seredovyschi [School textbook in a competently oriented educational environment]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka*, 15, Part 2, 300–307. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 20.04.2019 р.

Трубачева Светлана

кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник
 заведующий отделом инноваций и стратегий развития образования
 Институт педагогики НАПН Украины
 г.Киев, Украина

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧЕСКІЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ ГИМНАЗИИ

Аннотация Статья посвящена проблеме проектирования образовательной среды гимназии в целом и вопросу определения психолого-педагогических особенностей этого процесса в частности. В статье освещены актуальность проблемы, обусловленная необходимостью разработки научно-методического обеспечения процесса реформирования общего среднего образования, которое позволит достичь надлежащего качества базового среднего образования в гимназиях путем создания в них эффективной действующей образовательной среды. Целью статьи является акцентирование на потенциальных аспектах и факторах, которые касаются психолого-педагогических особенностей организации образовательного процесса учащихся и влияющими на процесс проектирования образовательной среды гимназии с целью повышения качества базового образования. Методами исследования является анализ, синтез и обобщение психолого-педагогических особенностей

процесса проектирования образовательной среды гимназии. Результатом является обобщение и систематизация психолого-педагогических особенностей в образовательном процессе, которые имеют потенциальное влияние на эффективность процесса проектирования образовательной среды гимназии. Организационно-педагогические основы проектирования образовательной среды в статье рассматриваются как определение, структурная организация и рациональное использование педагогических форм, средств, методов, технологий и материально-технических условий, функциональных структур, направленных на удовлетворение требований обязательных образовательных результатов учащихся и запросов и потребностей субъектов образовательной среды. В статье делается акцент на том, что значительную роль в процессе проектирования образовательной среды гимназии, как образовательного учреждения, обеспечивающего приобретение учащимися базового уровня общего среднего образования, играет учет психолого-педагогических особенностей образовательного процесса.

Ключевые слова: образовательная среда гимназии; процесс проектирования; психолого-педагогические особенности.

Trubacheva Svitlana

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher

Head of Department of Innovations and Strategies for the Development of Education

Institute of Pedagogy of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

PSYCHO-PEDAGOGICAL FEATURES OF DESIGNING THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE GYMNASIUM

Abstract. The article is devoted to the problem of designing the educational environment of school in General and the question of the definition of psycho-pedagogical features of this process in particular. The article highlights the urgency of the problem, due to the need of development of scientific-methodical support of process of reforming of the General secondary education, which will allow reaching adequate quality of basic secondary education in the public schools through the creation of the effective current educational environment. The aim of the article is the emphasis on the potential aspects and factors that relate to psychological and pedagogical features of the educational process students and are influential in the design process of the educational environment of the gymnasium with the aim of improving the quality of basic education. The result is a generalization and systematization of psychological and pedagogical features of the educational process that have potential impact on the efficiency of the design process of the educational environment of the school. Research methods are the analysis, synthesis and generalization of psycho-pedagogical features of process of designing of the educational environment of the school. The article says that the design of the educational environment can be carried out with the purpose of its creation, modernization or maintenance in a changing environment the process of reforming the education system. The project of the educational environment provides for its structural-systemic view, which shows the relationship of the main components, driven by purpose, goals and objectives of the educational process. Organizational-pedagogical bases of designing of the educational environment the article deals with the definition of structural organization and efficient use of pedagogical forms, means, methods, techniques and material-technical conditions, functional structures, designed to meet the requirements of the compulsory educational outcomes of students and the demands of subjects of the educational environment. The article focuses on the fact that a significant role in the design process of the educational environment of the gymnasium as an educational institution providing students acquire the basic level of secondary education, plays records of psycho-pedagogical features of the educational process. In particular, the effectiveness of educational activity of students depends on several key interrelated components: resources, motivation and satisfaction of the results. Their objective assessment and the trends in the formation and development will allow the most efficient design an educational environment of high school and to create the necessary conditions for the formation of student's personality in this age period.

Key words: educational environment of the school; the design process; psycho-pedagogical features.